

Co víme o dějinách našich varhan?

Vladimír Němec ve své knize Pražské Varhany vydané v roce 1944 uvádí:

„Krásné a skoro ještě nové byly Reissovy varhany v pavlánském kostele sv. Salvátora na Starém Městě v r. 1784. Po zrušení byl kostel skladištěm mincovny, varhanám však bylo popřáno dále žítí svému poslání, byť i na jiném místě. Antonín Reiss je přenesl do Litoměřic, kde měly disposici:

Velký stroj :	1. Flauta dulcis....16‘	7. Quinta major...3‘
	2. Principal.....8‘	8. Octava.....2‘
	3. Flauta amabilis..8‘	9. Quintadecima..1 ¹ / ₂ ‘
	4. Salicional.....8‘	10. Superoctava....1‘
	5. Viola da gamba...8‘	11. Mixtura.....(1‘), 6x
	6. Octava.....4‘	12. Cymbel.....(1 ¹ / ₂ ‘), 3x
Menší stroj:	1. Copula major.....8‘	4. Fugara.....4‘
	2. Principál.....4‘	5. Quinta.....1 ¹ / ₂ ‘
	3. Copula minor.....4‘	6. Mixtura.....(1‘), 4x
Pedál:	1. Subbas.....16‘	4. Quintbas.....6‘
	2. Bourdon.....16‘	5. Octavbas.....4‘
	3. Principalbas.....8‘	6. Cornet.....(4‘), 2x“

Toto jsem našel na internetových stránkách mezinárodního festivalu LITOMĚŘICKÉ VARHANNÍ LÉTO viz :<http://www.varhanni-letu.cz/index.php?f=44> :

„V dubnu roku 1787 byla uzavřena smlouva s mistrem Ruschem, jenž demontoval staré varhany a na kůr postavil velké dílo pražského varhanáře Antona Reisse, zhotovené původně pro pražský paulánský kostel Sv. Salvátora v roce 1778. (Reiss uzavřel s paulány smlouvu dne 10.2.1777, dílo včetně truhlářské a sochařské práce, se čtyřmi měchy a manuálovou spojkou, přišlo na 1400 zl. rýnských.) Rozebrané varhany, zakoupené za 450 zl., byly do Litoměřic dopraveny na dvou lodích a poté vyzdviženy varhanářem a jeho synem na nynějším místě. Dle svědectví pamětníků získaly na vzhledu, neboť katedrální kůr je větší. Varhany byly při instalaci poněkud upraveny, nové podstavce bočních křídel jsou patrně vyšší než původní. Svým způsobem dobově unikátní dílo mělo chromatické klaviatury o dvaapadesáti klávesách (do E3 bez velkého CIS), pedál byl osmnáctitónový s půltóny v hluboké oktávě. Rokokové skříně jsou děleny na pozitiv v zábradlí a dvě velká křídla v pozadí, kde byl umístěn hlavní stroj a pedál. Mezi nimi je kulisa korunního stroje, kam byl původně vyveden čtyřstopý principál. Dochované staré prospektové píšťaly mají ve shodě s Reissovou smlouvou vysazená ("francouzská") labia. Disposice varhan byla bohatá: manuál (hlavní stroj) obsahoval rejstříky flaut dulcion 16, principál 8, flaut amabile 8, gamba viola 8, salicional 8, oktáva 4, kvinta 3, superoktáva 2, kvinta 1 1/2, mixtura 2 šestinásobná (s tercií) a trojnásobný cimbál 1. Pozitiv v parapetu má v prospektu principál 4, dále byl vybaven kopulou 8 a 4, fugarou 4, oktávou 2, kvintou 1 1/2 a čtyřnásobnou mixturou. Původní pedál měl otevřený a krytý subbas 16, principálbas 8 v prospektu, oktávbas 8, kvintbas otevřený 6 a dvojnásobný kornet 4. Podle popisu z 19. století vzduch dodávalo šest měchů.“

Organolog litoměřické diecése Dr. Tomáš Horák o této epizodě píše:

„V dubnu roku 1787 byla uzavřena smlouva s mistrem Ruschem, jenž demontoval staré varhany a na kůr postavil velké dílo pražského varhanáře Antona Reisse, zhotovené původně pro pražský paulánský kostel Sv. Salvátora v roce 1778. (Reiss uzavřel s paulány smlouvu dne 10.2.1777, dílo včetně truhlářské a sochařské práce, se čtyřmi měchy a manuálovou spojkou, přišlo na 1400 zl. rýnských.) Rozebrané varhany, zakoupené za 450 zl., byly do Litoměřic dopraveny na dvou lodích a poté vyzdviženy varhanářem a jeho synem na nynějším místě. Dle svědectví pamětníků získaly na vzhledu, neboť katedrální kůr je větší. Varhany byly při instalaci poněkud upraveny, nové podstavce bočních křídel jsou patrně vyšší než původní.

Varhany katedrály sv. Štěpána v Litoměřicích prošly řadou úprav a byly významně rozšířeny. Dnešní podoba Reissoových varhan v Chrámu Sv. Štěpána v Litoměřicích:

Vladimír Němec ve své knize Pražské Varhany zmiňuje náš kostel a jeho varhany ještě několikrát:

„Sv. Salvátor u Pavlánů:

Chorregent : Josef Strobach, od r. 1765.... Varhaníci: Josef Bárta, před 1772, Josef Natter, okolo r. 1780, původem z Moravy... :“

O varhanáři Antonínu Weissovi píše:

„ Město Trutnov dalo Praze výborného varhanáře, Antonína Weisse nar. R. 1741. Vyučil se s úspěchem varhanářství a pracoval postupně ve Vídni, Vratislavi, Drážďanech a v Praze. Tu přijal domovské právo a stal se majitelem dvou domů. Byl konservátorem varhan strahovských a svatovítských. U něho se vyučil další pokračovatel v úpravách strahovských varhan po Öhlschlägelovi – Josef Roth (Rott) z Vídně. Reiss bydlel v roce 1809 v Nové áleji č. 116. Zemřel 30.dubna 1815 a byl slavně pohřben na Olšanech.“

Po obnovení bohoslužeb U Salvátora píše :

„ ..... a konečně varhany od Karla Vocelky z r. 1865 ve zrušeném kdysi pavlanském kostele sv. Salvátora na Starém Městě, jenž byl do r. 1864 skladištěm mincovny, a tehdy zakoupen českou luteránskou obcí pražskou od eráru a v r. 1865 upraven pro bohoslužby.“

O původní dispozici Vocelkových varhan jsme zatím nic nezjistili, Vladimír Němec pouze uvádí:

„ Z uvedených dispoic vychází najevo, že se ani v šedesátých letech (devatenáctého století) romantismus nezmocnil zvukové stránky pražských varhan. .... Starší zvukový ideál připomínaly ještě Gartnerovy varhany z r. 1855..... A konečně varhany od Karla Vocelky z r. 1865 ve zrušeném kdysi pavlanském kostele sv. Salvátora na Starém Městě, jenž byl do r. 1864 skladištěm mincovny, a tehdy zakoupen českou luteránskou obcí pražskou od eráru v roce 1865 upraven pro bohoslužby. Ani v „zrcadlové kapli“ ani u sv. Jana Nepomuckého ani u sv. Salvátora nebylo již k r. 1914 původních dispoic. .... a pokud jde o varhany u sv. Salvátora, stalo se tak patrně při opravě Em. Š. Petra v r. 1911; odtud bylo ve varhanách:

I. manuál:	1. Bordunflöte..... 16‘	6. Germshorn .....4‘
	2. Principál..... 8‘	7. Quinta..... 2²/3‘
	3. Doppelrohrflöte. 8‘	8. Superoctav.....2‘
	4. Gemshorn..... 8‘	9. Progress. harm. -, 3-4-5 X
	5. Octav.....4‘	
II. manuál:	1. Doppelflöte.....8‘	3.Viola da gamba.. 8‘
	2. Salicional 8”	4. Flöte.....4‘
Pedál:	1. Subbas.....16‘	3.Violoncellbass....8‘
	2. Violonbass.....16‘	4. Posaune.....16‘

Manualcopplung Pedalcopplung

Historická úvaha PhDr. Zdeňka Černohorského **O PROMĚNÁCH V LIDSKÉM ČASE** naráží na téma salvátorských varhan několikrát:

„Při zmíněných úpravách se samozřejmě nemohlo počítat s tím, že by za války zrekvírované zvony byly nahrazeny zvony novými; o této věci jednalo staršovstvo ještě r. 1925, avšak tehdy již od této myšlenky zcela ustoupilo, Stačilo když se podařilo dát dohromady válkou značně poškozené varhany již r. 1918, jak dokazuje Hrejsova zmínka o platu varhaníkovi a „měchošlapovi“.⁵⁸ Na důkladnější opravu však varhany čekaly do r 1928, kdy byly napojeny na elektrický motor. Pracovalo se také na postupném zvelebení chrámu, aby mohl lépe sloužit svému účelu.“

V poznámce Dr. Černohorský ještě uvádí :

„¹⁸ Hrejso (8; 423) však neuvádí, kdy byly varhany po odmontování cínových píšťal r. 1916 opraveny a uvedeny do provozu. R. 1925 se usilovalo - vedle mříží u hlavního vchodu - o pořízení elektrického motoru k varhanám a vede se varhanový fond; cit. 8; 4-40 a -446.“

O varhanech se ještě Dr. Černohorský zmiňuje:

„Kostel mezitím vlastně právně změnil majitele, protože byl 28. 1. 1966 zařazen do seznamu národních kulturních památek. Ač od roku 1961 byl kostel úředně shledán v havarijním stavu, převzal stát dozor nad naším chrámem. Podle částky peněz, které státní ústav památkové péče a státní ústav pro rekonstrukce památkových měst a objektů dostával, vykonával na něm v nepravidelném rytmu opravy, jak jsme se o nich již částečně zmiňovali. Výsledek těchto oprav nebyl nikdy dostačující. Např. o stav varhan se musel starat Renatus Schiller, který byl na místo salvátorského faráře zvolen a schválen opět téměř rok po odchodu Mir. Krejčího. Nabízené varhany z Německa musel náš sbor odmítnout právě tak, jako se to několikrát stalo u vzájemné návštěvy představitelů salvátorských sborů v Praze a Drážďanech.“

Při rekonstrukci kostela v roce 1993 byly vybaveny novým dmychadlem a novým jazýčkovým rejstříkem. Varhany jsou ve špatném stavu, který vyžaduje neustálou a drahou péči.

K hudebně historickým a památkovým hodnotám našich varhan se vyjádřil Dr. Koukal organolog Národního památkového úřadu :

„Varhany původně (roku 1865) postavil pražský varhanář Karel Vocelka, který stavěl své nástroje i v jiných českých evangelických kostelech. Nástroj však prodělal asi v roce 1928 zásadní přestavbu, kdy původní varhanní stroj byl odstraněn a nahrazen běžným továrním výrobkem od krnovské firmy Rieger (opusové číslo 2356). V této podobě se varhany s určitými menšími zásahy dochovaly do dnešní doby, v nepříliš dobrém stavu.

Z uvedených důvodů lze potvrdit, že stávající varhanní stroj jako nepůvodní, nepříliš vhodná a průměrná vestavba, nemá žádné památkové ani hudebně-historické hodnoty. Jeho případné restaurování proto postrádá smysl.“

Dr. Špaček rovněž z Národního památkového úřadu upozorňuje na hodnotu varhanní skříně:

„Varhanní skříň je jednoduše řešená, ale je součástí historického vybavení památky, a jako taková podléhá památkové ochraně. NPÚ HMP proto požaduje její zachování a opravu.“

Nástupce firmy Rieger firma Rieger-Kloss Varhany z Krnova nám sdělila, že při povodních v roce 1997 byl zaplaven a zničen archiv firmy a tudíž nám nemohou sdělit žádné detaily týkající se varhan opus 2356.

Členka sboru a zkušená restaurátorka akademická malířka Zdena Kafková prováděla v lednu 2009 průzkum varhanní skříně:

Tvar a členění varhanní skříně Salvátorských varhan odpovídá době svého vzniku, tj. polovině 19. století. Celková forma je klasicistně sevřená, oproštěná od bohaté zdobnosti, historizujících slohů druhé poloviny 19. století.

Uprostřed varhanní skříně probíhá od levého k pravému kraji profilovaná římsa, složená z horní a dolní profilace a střední, rovné, klidné plochy. Spodní část pod římsou je členěna pěti kazetovými prvky. Postranní dvojice jsou mělké, prostřední tvoří hlubší výklenek. (Jeho hloubka byla původně pravděpodobně jiná.) Horní část varhan nad římsou tvoří dva nízké, dva vyšší postranní a jeden prostřední nejvyšší, pravoúhlé skříňové nástavce, do nichž jsou vsazeny kovové píšťaly. Uprostřed ve vrcholech obloukově zakončených výklenků jsou jednoduché obloučkové řezby.

Současná barevná úprava varhan je monochromní, v barvě světlé, tzv. slonové kosti, tj. ve světlé, chladně béžové barvě. Z původní barevnosti zůstalo patrné pouze zlacení vrcholové ozdoby s kalichem.

Sondážní průzkum barevných vrstev prokázal, že stávající barevná monochromní úprava je první a jedinou přemalbou na původní barevné vrstvě, položené na tenký, světlý podklad.

Původní barevná vrstva je tvořena mastnou temperou a imituje takzvaným mramorováním světlezelený, modrý a šedý, místy bílý mramor.

Rovné výplně kazet a římsy tvoří imitace světlého, až bílého mramoru s šedým žilkováním. Barvou světlého, bělavého mramoru jsou zdobeny obloučkové řezby ve vrcholech horních skříní. Římsy, profilované rámy kazet a pilastry mezi horními skříněmi tvoří tmavší mramorování s tmavým a světlým žilkováním. Zákonitosti kompozice střídání šedých, zelených a modrých tónů budou patrné až po rozsáhlejším průzkumu, nebo v průběhu snímání přemalby. Šest pilastrů, mezi pěti vrchními, píšťalovými skříněmi zdobí, kromě tmavšího mramorování na dřících, zlacené patky a hlavice. Zlacení bylo provedeno bez podkladu, metalem. Stejnou technikou je provedeno i zlacení vrcholové řezby s kalichem.

Kronika Salvátorského sboru seřazená podle hesel a dat ze zápisů z presbyterských porad se zmiňuje rovněž o varhanících a varhanách:

Varhaníci

- Jako stálý varhaník sboru byl přijat br. Seibot. 13.11.19
- Povoleno propůjčit varhany prof. Michlovi pro vysílání rozhlasem. 12.3.1930
- Varhaník br. Seibot zemřel v říjnu 1934 a jeho nástupcem se stal br. Ing. Miloš Calda. 10.10.1934
- Povolení hrát se uděluje Jitce Goldbrichtové (učitelce NŠ). 11.9.1940
- Varhanní koncert s. Lydie Šebestové z nuslí povolen u Salvátora. 9.4.1941
- Varhanice L. Šebestová žádá o přijetí za výpomoc varhaníka u Salvátora. (Ing. Calda totiž dojíždí každou neděli z Libochovic, ale někdy vzhledem k náletům potřebuje zástupce). 13.9.1944
- Min. osvěty zamítlo žádost L. Šebestové o stálé varh. místo u Salvátora 10.1.19
- L. Šebestová opět žádá o stálé místo varhanice. Zatím se střídá s ing. Caldou. 8.12.194
- Varhaník ing. M. Calda rezignoval a jeho rezignace byla přijata. Poděkováno mu za dlouholeté služby. 9.11.194
- Nástupcem se stává s. Lydie Šebestová – Šabacká. Po dobu mateřské dovolené ji bude zastupovat ještě ing. Calda a při funkcích br. R. Schiller. 11.6.19
- Varhanice L. Šabacká rezignuje. 14.5.19
- Uvolněné místo nabídnuto na 3 měsíce Milanu Šlechtovi, který bude vypomáhat již o prázdninách. 11.6.19
- Rozhodnuto, aby se stálým varhaníkem salv. stal prof. Zdeněk Čep od 1.10.1957. 10.9.1957
- Prof. Dr. Jiří Reinberger navrhuje, aby sestra Potměšilová, odb. asistentka AMU byla jmenována nominální varhanicí salv. sboru (bezplatně), což bylo odhlasováno. 24.10.19
- S. Potměšilová zastupovala v době dovolené prof. Zd. Čepa a jmenování nomin. varhanicí přijala. 21.11.19
- Br. prof. Zdeněk Čep salvátorským varhaníkem jej již 30 let, oslaveno. Říjen 1987
- Prof. Zd. Čep zůstává salv. varhaníkem dále. Pros. 1990

VARHANY:

- Usneseno vypsát sbírku na varhany a pořídit pro ně motor. (Dosud bylo nutno šlapat měchy). 13.2.1924
- Schválena oprava varhan (36.000,- Kč). 13.5.1928
- Krnov navrhuje opravu varhan za 90.000,-Kč. 19.6.1928
- Opravené varhany dány do provozu v prosinci 1928. 22.12.1928

- Varhany propůjčeny k hraní prof. Michalovi pro rozhlasové vysílání. 12.3.1930
- Povolení ke hře na varhany může být dáno jen na písemnou žádost za přítomnosti salv. varhaníka 11.11.1931
- Povolení hrát na varhany se uděluje s. Jitce Goldbrichtové, učitelce NŠ. 11.9.1940
- SR podporuje návrh na přenesení varhan z Aše k Salvatoru. 13.11.1946
- Návrh na přenesení varhan z Aše na náklady SR schválen. (Neuskutečněno). 20.6.1948
- Prof. Jiří Reiberger má možnost získat pro Salvator nové varhany z NSR. (Schváleno, ale nebylo možnost uskutečnit). 23.5.1969
- Br. far. Schiller zjistil, že některé píšťaly varhan nefungují. Opravil je sám. 22.1.1971
- Opět se jeví možnost získat nové varhany z Německa (jednání prof. Reinebergra). 18.6.1971
- Menší opravy varhan provádí br. far. Schiller průběžně za pomoci některých bratří. 15.9.1972
- Br. far. Zelený, taj. SR, vyzval naše starší, aby vznesli oficiální dotaz ve věci nových varhan z NSR přímo na ministerstvu. 23.2.1973
- Zakoupení nového ventilátoru a provedení oprav. 18.1.1974
- Žádost o půjčku 40.000,- Kčs na zevrubnou opravu varhan. 15.2.1974
- Oprava varhan skončena a varhany zvukově velice získaly. 24.5.1974
- Závěrečná faktura této opravy činí 39.000,- Kčs, z čehož 11.000,- Kčs uhradí NVP. 21.6.1974
- Br. far. Schiller přeladil varhany za pomoci br. Němce. 13.9.1974
- Na varhany věnovala Kost. jednota 400,- Kčs. 18.10.1974
- Menší opravu varhan a přeladění provedl br. far. Schiller za pomoci prof. Dr. Čulíka. 27.5.1977
- Varhany opět naladěny a opraveny. 17.2.1978
- Opravu varhan provedl br. far. Schiller s pomocí br. prof. Dr. Čulíka 28.5.1982
- Ještě před synodem opravil varhany br. far. Schiller. 18.11.1983
- Oprava varhan časově náročná. 29.10.1984
- Za pomoci br. Poláka ze Smíchova opraveny varhany. 23.11.1984
- Zájemců o hru na varhany přibývá. 12.9.1986
- Proto dán návrh, aby zájemce přinesl doporučení toho, kdo by se zaň zaručil.
- Varhany jsou ve špatném stavu. S. Schillerová se pokusí získat opraváře. 25.9.1987
- Než podnikneme jakoukoli větší opravu, bude vyžádán odborný posudek stavu varhan (p. Schramm z Kutné Hory). 13.11.1987
- Bude třeba zakoupit nové membrány a jeden a půl metru kůžičky. 21.4.1989
- Odborník varhany prohlédl. Dal návrh na přetrubkování, atd. 19.5.1989
- Nejnutnější opravu provede br. Polák. Hymnolog. odbor při SR požádáme o posudek, abychom pak mohli požádat o dotaci. 20.10.1989